

רבד הזהב

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת ויצא תשפ"א

ויפגע במקום (שם)

פירש רש"י רבותינו פירשו לשון תפילה, ולמדנו שתיקן תפילת ערבית, ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמד שקפצה לו הארץ. ולכאוי קשה היאך למדנו מהכתוב "ויפגע במקום" שקפצה לו הארץ, שמעתי בזה ביאור נפלא, דהנה בנפש החיים (ש"א פ"ב) כתב על מה שאומרים בתפילה "המחדש בטובו בכל יום תמיד", שהוא כפשוטו דבכל רגע נברא העולם מתחילה, ולפי"ז מה שיש קפיצת הדרך הוא דבר פשוט כיון שבכל רגע נברא מחדש וכל רגע נקבע המקום מחדש, והוסיף דזה הביאור הקב"ה מקומו של עולם, שבכל רגע קובע מקום לעולם, ולפי זה מבואר היטב דהא דכתיב ויפגע במקום פירושו שפגע במקומו של עולם, דע"י זה שלא נקבע מקום קפצה לו הדרך.

וישם מראשתיו (שם)

פירש רש"י עשאן כמין מרזב סביב לראשו, ירא מפני חיות רעות, התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת. באליהו רבה (אוי"ח סי' מ"ב א') הוכיח מכאן שאין קפידא להפך את הרצועה של תפילין, וליתן הקצה שלמטה למעלה, דהנה באבנים לכאוי מה מהני שנעשו אבן אחת, סו"ס ראשו יהיה מונח רק בצד אחד, ועדיין יריבו באיזה צד יניח את ראשו, ועל כרחך דבדבר אחד אין קפידא.

אלוקי אברהם אביך ואלקי יצחק (כ"ח. י"ג)

הא דלא כתוב יצחק אביך כמו באברהם, ביאר במשך חכמה ע"פ מה שכתב המהרי"ט (אוי"ח סי' ז') שעשו לא נחשב לזרע אברהם, כיון דכתיב (כ"א. י"ב) ביצחק ולא כל יצחק, אבל נחשב לזרע יצחק, ולפי זה אמר אברהם אביך כיון דעשו אינו מתייחס לאברהם, אבל ביצחק לא אמר אביך, כיון דיצחק היה גם אביו של עשו, אמנם זה דלא כמו שכתבו המפרשים דאינו נחשב גם לזרע יצחק, עיין לקמן בפרשת וישלח (ל"ג. ח').

שכב עליה (שם)

פירש רש"י קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו. הנה הרמב"ם (פ"ב מזכיה ומתנה ה"ד) כתב המציע מצעות בנכסי הגר ושכב עליהם קונה בחזקה, מבואר ברמב"ם דבעינן להציע מצעות ולשכב עליהם, והטור (סי' חו"מ סי' ע"ה) חולק וסבירא ליה דסגי או להציע או לישכב.

וע"פ דברי הרמב"ם י"ל דהקב"ה קיפל את כל ארץ ישראל תחתיו, ויעקב הניח אבנים שהם כעין מצעות, ואח"כ שכב וקנה בחזקה, [וכע"ז איתא בב"ב (דף ק.) דאברהם קנה את הארץ בהילוך דכתיב קום התהלך בארץ], ועיין בצפנת פענח (פ"א מתרומות דף ג.ג.).

הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך, והיה

זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו' (כ"ח. י"ג י"ד)

הגרי"ז ביאר ד"הארץ אשר אתה שוכב עליה" זה ארץ ישראל שהובטחה לו, "ופרצת ימה וגו'" זה נחלה בלי מצרים שיכול לכבוש את הארץ.

והנה אצל אברהם ויצחק לא הוזכר שזכו לנחלה בלי מצרים, ואילו אצל יעקב כתוב שזכה לנחלה בלי מצרים, וכמו שכתוב (ישעיה נ"ח. י"ד) "והאכלתיך נחלת יעקב אביך", והיינו שנקרא על שם יעקב, ושמעתי לפרש בזה דאיתא בשבת (דף ק"ח) כל המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים, ומיירי שהוא ובנו שומרים שבת, ובכה"ג זוכה לנחלה בלא מצרים, וכמו שכתוב "אתה ובנדך", ולפי"ז לאברהם ויצחק היה זרע כשר וזרע שאינו כשר,

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (כ"ח. י"י)

הבית הלוי ביאר ע"ד הפשט דאיכא ב' ציוויים, האחד לברוח מעשו, ועל זה כתוב ויצא יעקב מבאר שבע, והציווי השני ללכת לחרן לקחת אשה, ועל זה כתוב וילך חרנה.

ועוד נראה לומר, דהמהרש"א במגילה (דף יז.) כתב דשיבת עבר היתה בבאר שבע, אולם במדרש נראה שהיה בדרך בין באר שבע לחרן, ולפי המדרש י"ל דמתחילה יצא יעקב מבאר שבע ולמד בישיבת עבר, ואחר י"ד שנים הלך לחרן, וע"ז כתוב וילך חרנה. ולפי המהרש"א דשיבת עבר היה בבאר שבע, חזינן שאף שיי"ד שנה היה טמון בבית עבר ולא ראהו אדם, מ"מ היתה השפעתו גדולה כ"כ, עד שכשיצא מבאר שבע נאמר פנה זיוה.

ויצא יעקב (שם)

בגמ' במגילה (שם) איתא דיי"ד שנה מתוך ל"ו שנה שלא היה יעקב בבית אביו לא נענש משום שעסק בתורה, וכתב המהרש"א (שם) דהא דאמרינן שיעקב עסק בתורה באותן י"ד שנה אע"פ שאין זה מפורש בתורה, מ"מ מסברא ידעו כן, כיון שכל המציאות של יעקב אבינו היא תורה, ופשיטא שעסק בתורה. ולפי זה יש לבאר מה שלא הוזכר בתורה שהאבות עסקו בתורה, דזה פשיטא, ורק ענינים אחרים שאינם פשוטים נכתבו כדי ללמד לדורות הבאים.

מסופר שבן המגיד מטריסק אמר לבית הלוי שיש ראייה שיחודים עדיף על ת"ת, שכן על מקלות הצאן שהניח יעקב בשוקת ויחד יחודים כתוב בתורה, ואילו על י"ד שנה שעסק בתורה לא כתוב בתורה, והשיב לו הבית הלוי דאדרבה על מה שיעקב עשה בכ"ב שנים שיחד יחודים במקלות הצאן, נתבע ונענש, ועל מה שלמד י"ד שנה לא נענש, אמנם עדיין קשה למה לא כתוב בתורה, אך לכאוי פשוט דלא היה צריך לכתבו, כיון שזה פשוט שהאבות עסקו בתורה.

וילך חרנה (שם)

פירש רש"י יצא ללכת לחרן. החיד"א פירש דלשיטת תוס' בקידושין (דף כט: ד"ה הא) עשיר קודם ישא אשה, ועני קודם ילמד תורה, ומעתה כשיצא היה עשיר, ויצא ע"מ ללכת לחרן, אבל כשאלפיז נטל ממנו הכל היה עני, והלך ללמוד תורה.

ויפגע במקום (כ"ח. י"א)

פירש רש"י רבותינו פירשו לשון תפילה. בפשטות כוונת רש"י דויפגע במקום שפגע בהקב"ה והתפלל אליו, ועל דברי רש"י כתב האבן עזרא וז"ל "ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו אל תפגע בי, כי לא מצאנו מקום במקרא שנקרא ה' מקום, ואל תשים לבך לדרוש ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומילת אחר לעד" עכ"ל וצריך להבין דבריו.

ושמעתי מאאמו"ר זצ"ל לבאר דברי האבן עזרא, דע"ד הפשט אי אפשר לפרש ויפגע מלשון תפילה כמו הפסוק אל תפגע בי, ולפי זה במקום אזיל על הקב"ה, דלא מצינו במקרא דהקב"ה נקרא מקום, כלומר אף שבחז"ל הקב"ה נקרא מקום [וכמו שאומרים המקום ינחם וכדו'], אבל במקרא לא מצינו כן, ואומר האבן עזרא ואל תשים אל ליבך לדרש ממקום אחר, כלומר שבמגילת אסתר כתוב רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, ויש שרצו לפרשו "מקום אחר" על הקב"ה, אך אי"ז נכון כי לא אזיל כלל על ה', "ומילת אחר לעד" כלומר וההוכחה שלא אזיל על ה' היא מילת אחר, שכתוב "ממקום אחר", ואם אזיל על הקב"ה מה שייך לכתוב אחר.

לאברהם היה ישמעאל, וליצחק היה עשו, ולכן לא זכו לנחלה בלי מצרים, ורק יעקב שכל זרעו זרע כשר זכה לנחלה בלא מצרים, וזהו שכתוב "אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו".

והשיבתך אל האדמה הזאת (כ"ח. ט"ו)

על דרך הפשט נראה לומר, שרמז לו שיקבר בארץ הזו, ואפשר לומר עוד דכיון שקיפל את כל ארץ ישראל תחתיו, א"כ "האדמה הזאת" הוי כפשוטו אדמה זו ממש.

וייקץ יעקב משנתו וגו' ואנכי לא ידעתי (כ"ח. ט"ז)

פירש רש"י שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה, וביאר הגר"י דאע"פ שבחלום השיג יעקב דברים נשגבים והבטחה לדורות, מ"מ כיון שיש עשה דמורא מקדש, יעקב ויתר על כל הענינים וייקץ משנתו.

בבעל הטורים כתב קרי ביה ממשנתו, מתוך שהיה הוגה בתורה ביום, גם בלילה לא שכב ליבו מלהגות בה בחלומו.

כי אם בית אלקים (שם)

פירש רש"י יהיב דעתיה למיהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ. ומובא בשם הגר"י שיהיב דעתיה למיהדר ועשה השתדלות, קפצה לו הדרך, וחזינן דע"י הרהור של חרטה עד שהיה מוכן לחזור את כל הדרך, מסייעין אותו בקפיצת הדרך, ולולא יהיב דעתיה, היה מפסיד הכל.

עוד כתב הגר"י הטעם דבהליכתו לחרן לא קפצה לו הדרך, כיון שנצטוה לילך והוי גוף המצוה, ובזה לא שייך קפיצת הדרך, משא"כ חזרתו לבית אל היה רק מכשירי מצוה.

וישא יעקב רגליו (כ"ט. א')

פירש רש"י משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא ליבו את רגליו. הגר"י ביאר דנשא את רגליו היינו שמתחילה קפצה לו הדרך מחרן להר המוריה, אבל כשיצא מהר המוריה לא קפצה לו הדרך, והלך ברגליו, ומה שבחזרה קפצה לו הדרך, היינו משום שמתחילה היה ציווי ללכת לחרן, ולכן לא קפצה לו הדרך, דעל מצוה לא שייך קפיצת הדרך וכנ"ל, אבל בחזרה לא היה ציווי, ולכך קפצה לו הדרך.

ורש"י שלא פירש כן, משום דסבירא ליה שהארץ קפצה אליו, ולא שהוא קפץ אל הר המוריה, ולכן לא יכל לפרש על קפיצת הדרך.

ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה (כ"ט. ז')

שמעתי לבאר מה שאמר להם יעקב עוד היום גדול, דלכאוי אם מנהג המקום כך הוא מה אכפ"ל, ומבארים דביום הקודם השמש שקעה שלא בעונתה [עיין ברש"י לעיל כ"ח. י"א], ומכיון שכן חשב יעקב שחושבים שגם היום השמש תשקע מוקדם, ואמר להם יעקב "הן עוד היום גדול" דהיום לא תשקע השמש מוקדם.

והביאו להגר"י בשם ר' חיים מוולאז'ין מהזוהר שהפסוק הולך על הגאולה "הן עוד היום גדול", יש עוד זמן עד הגאולה, ומי שרוצה להינצל "לכו רעו" תורה וגמ"ח.

ועיני לאה רכות (כ"ט. י"ז)

איתא בב"ב (דף קכג.) שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים שני בנים יש לה לרבקה שתי בנות יש לו ללבן גדולה לגדול קטנה לקטן, והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת גדול מה מעשיו איש רע הוא מלסטם בריות, קטן מה מעשיו איש תם יושב אהלים, והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה וכו' ע"כ, ואמרינן בגמ' שם דזהו שקדמה לאה את רחל ברחמים, ופירש רש"י בתפילה, ויש להבין מדוע רחל הפסידה בשביל התפילה של לאה, שבשביל זה קדמתה לאה, וכן שיעקב היה צריך עבור זה לעבוד עוד שבע שנים.

ורואים מכאן מהו הכח של תפילה, שאינו רק דבר סגולי, אלא הוא ממש ככלי שמהפכין בו, וכדאיתא בסוכה (דף י"ד.) דתפלתן של צדיקים נמשל כעתר שמהפך את התבואה בגורן ממקום למקום, אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקדוש ברוך הוא ממתן אכזריות למדת רחמנות, ומעתה אף שבודאי גם

רחל התפללה וגם יעקב התפלל בשבע שנים שעבד ברחל, אבל כיון שקדמתה לאה ברחמים לכך היא זכתה, ויש בזה כמה ראיות [עיין במהרש"א בקידושין (דף כ"ט.)] דהתפילה אינה נחשבת לנס אלא הוא דבר טבעי.

ויהי בבוקר והנה היא לאה (כ"ט. כ"ה)

בבעלי התוס' הקשה ריב"א בשם ר"ת דלכאוי הוי קידושי טעות, דיעקב קידש על דעת שהיא רחל, והנה היא לאה, ותיירץ רבי אליקים שיעקב ידע את רמאותו של לבן, וידע שאפשר שיתן לו אחרת, ועל דעת כן קידשה, [ועיין עוד בחידושי רבי שמואל כתובות סוף סי' ח"ן], ובחזקוני תירץ דאח"כ כשנדע לו שהיא לאה, חזר ובעל לשם קידושין.

מלא שבע זאת (כ"ט. כ"ז)

פירש רש"י שהן ז' ימי המשתה. בפשטות הטעם שהמתין לשבעת ימי המשתה, דאין נושאין ב' נשים ביום אחד משום שאין מערבין שמחה בשמחה.

והנה הרמב"ם (פ"י מאישות הל"י) כתב דנושאין נשים רבות ביום אחד, ומתחילה עושה ז' ימי משתה לראשונה, ואח"כ לשניה, ותמהו על דברי הרמב"ם דא"כ מ"ט יעקב המתין ולא נשא את רחל עד אחר ז' ימי המשתה, הרי יכל לישא את רחל מיד ואח"כ לעשות ז' ימי המשתה, ועיין בחידושי רבי שמואל שם שהאריך בזה.

ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה (ל. א')

הנה רחל אמרה זאת ליעקב אחר שלא ילדה את יהודה, ולכאוי מ"ט רק עכשיו רחל קנאה באחותה, ומבארים בעלי המוסר דלאה קראה לבניה על שם הענינים שארעו בלידתם, ולכן רק עכשיו שקראה יהודה על שם הודאה, נתקנאה רחל בענין ההודאה.

ותאמר לה המעט קחתך את אישי (ל. ט"ו)

מקשים וכי רחל לקחה את יעקב, והלא אדרבה רק ע"י שרחל מסרה את הסימנים ללאה נישאה לאה ליעקב. וביאר הגר"ש שבדרון זצ"ל דהנה איתא דהסימנים היו הלכות שמסר לה, וא"כ י"ל דרחל לימדה את לאה הלכות, ומתוך כך ידעה את הסימנים, ולא לא ידעה כלל שבזה מסרה לה את הסימנים, ולא ידעה שהתנה יעקב על כך, ובזה מבואר מה שאמרו בחז"ל (ב"ב דף קכג.) מאי צניעות היתה ברחל מסירת הסימנים, דעיקר גדלות רחל היתה לא בעצם מסירת הסימנים, אלא צניעות שהיתה בה, דהיינו בצורת המסירה שהיתה בלא שלא ידעה על כך, וגם אח"כ לא הזכירה ללאה ענין הסימנים.

ותקרא שמו יששכר (ל. י"ח)

יש שקוראים ישכר בשי' אחת, ויש שקוראין יששכר בבי' שי'. וכתבו הראשונים דהנה לבן של יששכר קראו יוב, ויוב הוא שם של עבודה זרה, ולכך בפרשת פנחס הוסיפו אות שי' ליוב בנו של יששכר וקראו לו ישוב, וכתוב בספרים שהאות שי' נלקח מיששכר, וראיתי שיש מדקדקים מהאי טעמא עד פרשת פנחס לקרוא יששכר בבי' שי', ומפרשת פנחס קוראים ישכר בשי' אחד.

ויזכר אלקים את רחל (ל. כ"ב)

פירש רש"י זכר לה שמסרה סימניה לאחותה. מבואר מהכא דהנה רחל חשבה שהפסידה לעצמה את יעקב על ידי מסירת הסימנים, אמנם לבסוף התברר שבלא מסירת הסימנים לא היתה זוכה לילדים, ורק ע"י זה זכתה לילדים, וחזינן שאף שנראה לאדם שהפסיד במעשיו הטובים, בסופו של דבר רק הועיל לו.

ואתנה ידעתן כי בכל כוחי עבדתי את אביכן (ל"א. ו')

ביאר מרן רה"י הגר"י אידלשטיין שליט"א דיעקב בדברים אלו דחה את הטענה שטענו עליו שנהיה עשיר מלבן, דאלי"כ מהיכן העשיר כל כך, דברמב"ם (פ"י משכירות הל"ז) מבואר דהעובד בכל כוחו יש לו ברכה, ועל כן אמר יעקב מה שנתעשרתי הוא מחמת שעבדתי בכל כוחי.